

ASZTALOS BENCE*
A POLITIKAI AGITÁCIÓ ÁBRÁZOLÁSA
BRECHT/EISLER AZ INTÉZKEDÉS CÍMŰ
TANDRÁMÁJÁBAN

Bertolt Brecht és Hanns Eisler

A mű szerkezete

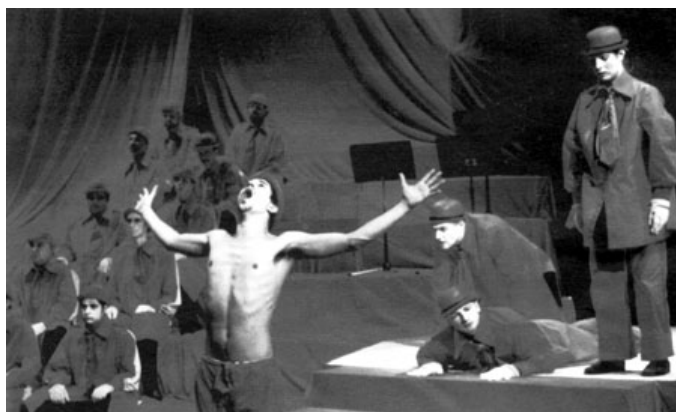
Hanns Eisler: *Die Maßnahme* című művének műfaji értelmezésekor Reinhard Krüger „szcenikus kórusműről” mint a tándráma új formájáról ír.¹ A mű partitúra² szerinti 8 nagy részének 22 számából 19 tételben szerepel a kórus, ebből kettő kivételével (Nr.5 *Gesang der Reiskahnschlepper*, Nr.8b *Song von der Ware*) főszereplőként. Művében az énekhangegyüttest, szólóéneket és beszédhangot Eisler sokoldalúan, változatos kombinációkban használja. A kórustételek nagyobb részt négyszólamú³ vegyeskari tételek, de kettőben (Nr.5, Nr.7 *Streiklied*) csak férfikart használ a zeneszerző, egy tételben (Nr.4 *Lob der illegalen Arbeit*) pedig mindkét formáció hallható. A műben „a cappella” (Nr.2b *Lob der U.S.S.R.*, Nr.13a-b) és zenekari kísérettel egyaránt megszólalnak a kórusok, a tételek többségében zene nélküli beszélt részek, illetve zenével párhuzamosan hangzó beszélt szöveg is elhangzik (Nr.1 *Vorspiel*, Nr.4, Nr.5, Nr.8-11. *Lob der Partei*, Nr.14 *Schlußchor*). A kórustételek különleges, szuggesztív hangzású megszólalási módja a beszélő kórus (Nr.3b, Nr.6b *Sprechchor*). A vegyeskar minden esetben az Ellenőrző

¹ Reinhard Krüger (szerk.): *Die Maßnahme: Das Exemplar eines Kritikers von der Uraufführung am 13.12.1930*. Weidler Buchverlag, Berlin, 2001, 123.o.

² Hanns Eisler/Bertolt Brecht „Die Maßnahme | Lehrstück von Bertolt Brecht in 8 Nummern | für Tenor, 3 Sprecher, gemischten Chor und kleines Orchester|op. 20” © Copyright 1977 by Universal Edition A.G., WienU/UE 16903

³ A Nr.10 tétel a vegyeskar osztott tenor szólamával ötszólamú.

Kórus („Kontrollchor”) vagyis a pártplénum megszólaltatója, a férfikar a rizsvontatók és az Ellenőrző Kórus előadója. A telt hangzásukban ragyogó, lapidáris kórustételek, a párhuzamosan együtt mozgó szólamok (szoprán – tenor, alt – basszus) hasonlóak Kurt Weill *Aki igent mond* című iskolaoperájának archaikus karakteréhez. A leghosszabb kórustétel (Nr.5) időtartama 9 perc, a legrövidebbé 18 másodperc (Nr.6c *Kanon über ein Lenin-Zitat*).⁴

Az intézkedés – Neue Oper Wien 1998.

© Foto: Peter Grubinger

A tandróma egyetlen szólóénekesé tenor hang, mely a Pártház vezetője (Nr.3a), az 1. kuli (Nr.5), és a Kereskedő (Nr.8a-b) szerepét énekli. Ezekben a tételekben a szólóénekes zenekarral (Nr.3a), illetve férfikarral (Nr.5) és vegyeskarral (Nr.8a-b) együtt, vagy pedig avval felváltva szólal meg. E tételek mindegyikében az énekes hang zene nélküli beszéddel is váltakozik. A szólószámok között – Weill iskolaoperájától eltérően – a *Koldusoperában* és a *Mahagonnyban* megszokott song (Nr.8b) is szerepel.

Az intézkedés kis létszámú, rézfúvós és ütőhangszerekből álló zenekari „Besetzung”-ja 2 kürt, 3 trombita, 2 harsona, zongora, 2 pár üstdob, nagydob, kisdob, Rührtrommel, cintányér és tamtam. A műben önálló zenekari tétel nem szerepel, az ütőhangszerek gyakorta dallamhangszerek nélkül szegődnek partnerként az ének- és beszédhangokhoz. A zongora a műben mindössze a Kereskedő songjában kap feladatot.

Az intézkedésben fontos szerep jut a tételeken belüli vagy a jeleneteket összekötő zene nélküli, beszélt szövegnek. A négy agitátor (köztük a Fiala Elvtárs), a Felügyelő, a két Textilművész, a Rendőr prózai szerepek. A partitúrában jelzett 90 perces előadási időtartamnak 55 %-a beszéd. A leghosszabb beszélt rész a Kereskedő songját megelőző jelenet, melynek időtartama közel 11 perc.

⁴ A tanulmányban a közölt tétel, illetve előadási rész időtartamok *Az intézkedés* 2007-es Bergeni Nemzetközi Fesztiválon bemutatott előadásának felvétele alapján készült mérések.

A mű zenei tételei közül a legrövidebb 14 másodperc (Nr.6c), a leghosszabb több mint 9 perc (Nr.5). A tételek politikai meggyőzést szolgáló zenei karaktere sokféle: a szövegtartalomnak megfelelően találhatók közöttük szuggesztíven láttató (Nr.2a, 3a), agitáló (Nr.3b), profetikus (Nr.1), az epikus színházban megszokott módon elidegenítő (Nr.8) vagy mozgalmi induló (Nr.12b). Eisler jazz és szórakoztatózenei elemeket is középpontba állító⁵ zenekarkezelése a komponista hollywoodi filmzeneszerzői tevékenységének stíluselemeit előlegezi meg. A tandróma zenei eredményei tovább élnek majd annak az Eislernek a filmzenéjében, akit 1940 és 1942 között a Rockefeller-alapítvány Filmzenei Programjának vezetésével is megbíztak. A Brecht színházi tapasztalataiból nyert téziseket is felhasználó program eredményeit Theodor W. Adornóval közösen írt, *Composing for the Films* című könyvében mutatja be Eisler.⁶

Az intézkedés – Dresden-Hellerau 1998.

© Foto: Matthias Creutziger

A példázat megjelenítése

Az intézkedés zenéje minden pillanatban a szövegtartalmat, a politikai meggyőzést szolgálja. Eisler muzsikája a tandróma színpadi kelléke, egyfajta akusztikus rekvizitum, így – a prózai szöveg túlsúlya okán is – inkább színházi kísérőzenének tekinthető. A komponista egyszerű és meggyőző eszközöket alkalmaz. Ilyen a rézfúvós és ütős hangszerelés, amely hangzásával meggyőzően terjeszti „a klasszikusok tanítását, a kommunizmus

⁵ Fritz Hennenberg észrevétele, hogy *Az intézkedés* songja és az azt megelőző recitativo (Nr.8a) a tangó és a jazz karikatúrájaként ezek stíluselemeit kritizálja. Fritz Hennenberg: *Hanns Eisler*. Schott, Mainz, 2016, 50.o.

⁶ Theodor Adorno, Hanns Eisler: *Composing for the Films*. Oxford University Press, New York, 1947

ábécéjét”⁷, a legegyszerűbb ritmikai elemeket használva a „forradalom menetelésének”⁸ bemutatásához (Nr. 14).

Hasonló forradalmi menetelést – majdhogynem a Vörös téri díszszemlén felvonuló szovjet katonákat – láttat a rizsvontató kulik megszólalása (Nr. 5), de ugyanilyen militáns hatást kelt az Ellenőrző Kórus „Ki az utcára! Harcolj! Várni már nem lehet tovább!”⁹ kiáltványát alátámasztó trombita-kürt-harsona-ütős hangszer-összeállítás (Nr. 7a).

A beszélő kórus „ki a kommunizmusért küzd, annak tudni kell küzdeni s nem küzdeni”¹⁰ szövegrésze alatt az agitációt kifejtő hangszer a kisdob (Nr. 3b). Ugyanezen funkciót tölti be a hangszer a – Lenin-kánon előtt először szintén a beszélő kórus által elmondott – Lenin-idézetben, valamint *Az intézkedést záró kórustétel* végén.

Az agitátoroknak a „kommunizmus érdekében a világ forradalmasítására igent mondását”¹¹ a rézfűvók hangszíne – még Rührtrommel nélkül is – jól támasztja alá, harcra serkentő hangulatot gerjesztve (Nr.3a).

A rizsvontatók dalában (Nr.5) felhangzó zenei motívumok is az osztályöntudatra való ébredést érzékeltetik. Ilyen a tételt indító zene, amely a rizsvontató kulikat hajtó Felügyelő korbácsütéseit szimbolizálja. Szintén ostorcsapásszerű a rizsvontató férfikar tenor szólamában felhangzó kiáltás. Ugyanitt, az egymást gyorsabb húzásra biztató kulik énekében a tempó megváltozásával és a *secco* játékmóddal kísérelő zenekar is a rizsvontatás ütemének gyorsulását fejezi ki. E tempóváltás a brechti szövegben vizuálisan is megnyilvánul:

Hamar jön az éj. A fekhely
Kutya árnyának is kicsi
S pofányi rizsbe kerül.
S mert síkos a part, tovább
Tapodtat sem jutunk.
Húzzuk gyorsabban, szánk
Az evésre vár. De
Egyformán húzzuk. Ne
Lökd társadat.¹²

A hangos agitáció mellett az elidegenítés is a meggyőzés eszköze *Az intézkedésben*. Kritika tárgyává téve saját magatartását, a Kereskedő háromszor éneklő büszkén songja (Nr.8b) refrénjében, hogy rizsnek,

⁷ Bertolt Brecht: „A rendszabály”. in: Vajda, György Mihály, Walkó, György (szerk.): *Bertolt Brecht színművei. Második kötet*. Magyar Helikon, 1964, 616-648.o., 647.o.

⁸ I.h.

⁹ I.m. 632.o.

¹⁰ I.m. 630.o.

¹¹ I.m. 624.o.

¹² I.m. 627.o.

pamutnak, embernek ő az értékét nem ismeri, csak az árát tudja. Brecht visszacsengő Reis-Preis ríme különösen éles jelentést ad e refrénnek, amelynek elidegenítő hatását az ezt követő, virtuóz rézfúvós zenekari közjáték még fokozza is. A song végén a Kereskedő utolsó mondatát – Brecht eredeti szövegétől némileg eltérően – a kórus is énekli. Az Ellenőrző Kórus „Gyere ki elvtárs! Ne féltsd a garast...” – kezdetű szövegének Eisler *Streiklied* néven önálló címet ad (Nr.7), ez az elnevezés Brechnél nem szerepel. Az eredeti Brecht-mű és az Eisler által megzenésített szöveg közötti, szintén apró különbség, hogy az Ellenőrző Kórus *Lob der Partei* (Nr.10) tételében Eisler – a tétel végén – megismételteti a kórossal a Fiatalkorábbi, zene nélkül elhangzó szavait.

Az *intézkedés* tanításának lényegét énekli az Ellenőrző Kórus az *Ändere die Welt, sie braucht es* (Nr.9) tételben:

Ki az, kivel ne ülne egy asztalhoz
Az igazságos az igazságért?
Hol az a gyógyszer, mit be ne venne
A haldokló?
Mi az az aljasság, mit el ne követnél,
Hogy kiirtsd az aljasságot?¹³

Az „aljasságról” és annak „ellenszeréről” szóló brechti szöveg alatti Eisler-zene a tándráma leglíraibb megszólalása. A csúnyát szépnek mutatva, a zene is a – szerzők szerinti – „helyes” forradalmi magatartást sugallja.

Tándramáját Brecht eredetileg nyolc részre osztotta, önálló címekkel ellátva azokat. E tételcímeket Eisler is átvette. Az *intézkedés* Hajnal Gábor által fordított, magyar nyelvű kiadásában a hetedik rész az *Äusserste Verfolgung und Analyse* („Legszélsőségesebb üldözés és analízis”) helyett *A menekülés* címet viseli, míg az utolsó nagyrész címe *Die Grablegung* („A sírhatétel”) helyett *A rendszabály*.

Felhasznált irodalom:

Adorno, Theodor és Eisler, Hanns: *Composing for the Films*. Oxford University Press, New York, 1947

Brecht, Bertolt: „A rendszabály”. in: Vajda, György Mihály, Walkó, György (szerk.): *Bertolt Brecht színművei. Második kötet*. Magyar Helikon, 1964

Eisler, Hanns / Brecht, Bertolt: „Die Maßnahme | Lehrstück von Bertolt Brecht in 8 Nummern | für Tenor, 3 Sprecher, gemischten Chor und kleines Orchester|op. 20” © Copyright 1977 by Universal Edition A.G., WienU/UE 16903

¹³ I.m. 637.o.

Hennenberg, Fritz: *Hanns Eisler*. Schott, Mainz, 2016

Krüger, Reinhard (szerk.): *Die Maßnahme: Das Exemplar eines Kritikers von der Uraufführung am 13.12.1930*, Weidler Buchverlag, Berlin, 2001

ABSTRACT

BENCE ASZTALOS POLITICAL AGITATION IN BRECHT/EISLER'S LEARNING-PLAY, *THE MEASURES TAKEN*

The paper examines the realization of the parable, its pedagogical, dramaturgical, musical instruments and goals in Brecht/Eisler's *The Measures Taken* learning-play. The musical analysis of the pedagogical parable contributes to the fact that adequate expression of the playwright's concept is a tool of educational activity. The political content of *The Measures Taken*, from the perspective of our time, is only intended to illustrate the lesson. Artistic content in the learning-play is a tool for highlighting the lesson, that is, the pedagogical goal of the lessons, but it is also possible to treat them independently of each other.

*Dr. habil. Asztalos Bence
egyetemi docens
Eszterházy Károly Egyetem Eger
BMK Ének-zene Tanszék

Függelék:

[Bertolt Brecht - Aus "Die Maßnahme" – YouTube 6:35](#)

[Die Maßnahme – YouTube 6:29](#)

[Die Massnahme \(Brecht / Eisler\)- excerpt on Vimeo \(4:10\)](#)

[Die Massnahme Eisler Brecht Norsk urpremiere 2007 – YouTube \(1:25:53\)](#)

[Die Maßnahme/Die Perser - Ruhrfestspiele 2017 – YouTube \(1:36\)](#)

[Die Maßnahme / Die Perser \(Trailer\) – YouTube \(1:21\)](#)

[Die Maßnahme / Die Perser \(Trailer\) on Vimeo \(1:20\)](#)

[Die Maßnahme / Die Perser \(Teaser\) on Vimeo \(1:35\)](#)